

Лисенко Геннадій Миколайович,
кандидат біологічних наук, доцент, старший науковий співробітник
Ічнянський національний природний парк
lysenkoukr@gmail.com

Пархоменко Олександр Григорович,
кандидат географічних наук, доцент, старший науковий співробітник
Ічнянського національного природного парку,
Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ УГРУПОВАНЬ ГІДРОФІТІВ НА ТЛІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ТЕРИТОРІЇ ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ (ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ, УКРАЇНА)

Ічнянський національний природний парк (далі Ічнянський НПП) розміщений на території Прилуцького району Чернігівської області [2]. Згідно з кліматичною регіоналізацією, територія Ічнянський НПП входить до складу Північної атлантикоконтинентальної кліматичної області [3], що характеризується помірно-континентальним кліматом, з м'якою зимою та теплим літом з помірною зволоженістю.

Згідно гідрологічного районування України, територія Ічнянського НПП розміщена у межах Сульсько-Ворсклинської підобласті достатньої водності Лівобережної Дніпровської області [2]. Для цієї зони характерна густота річкової мережі – 0,4–0,8 км/км², мішане живлення з часткою снігового (40-60 %). У межах охоронної зони протікає р. Удай, морфометрія якого є вкрай мінливою. Так, у ХІХ ст. глибина місцями сягала 4 м, а ширина коливалась у межах 4–6 м. На сьогодні глибина річки становить у середньому 0,5 м, а ширина 1–6 м. У зв'язку зі зміною клімату у бік потепління річка у певні періоди часу (2022, 2024 рр.) періодично пересихає. Найбільшою притокою Удаю є річка Іченька - головна водна артерія Парку. Довжина р. Іченька становить 28 км, площа басейну – 167 км², ухил – 0,93 м/км. Варто зазначити, що р. Іченька зарегульована численними ставками (Зазим'я, Панський, Бойчак, Свинячий, Самарський, Міський або Спаський, Софіївський тощо) загальна довжина яких сягає 3 км [2].

На разі з цим слід зазначити, що гідрологічний режим поверхневих та підземних вод залежить також від температурного режиму [4], який впливає на стан випадіння опадів (рідкий та твердий стан), поступовому чи швидкому таненні снігу тощо. Так, багаторічний моніторинг температурних показників свідчить про їх кореляцію з рівнем дзеркала вод. Встановлено, що у 2022 р. русла річок у межах Ічнянського НПП пересохли (без води). Влітку та восени для території парку характерні тривалі затяжні дощі (випадінням 266,1 мм опадів впродовж семи місяців поточного року), внаслідок чого збільшився рівень води у водних об'єктах. Натомість, збільшення температури повітря

прискорює процес випаровування, що знаходить відображення у зниженні рівня води у гідрологічних об'єктах парку. У 2024 р. із середньою температурою липня 24,3°C, а max – 37,1°C відбулося суттєве зниження рівня води.

Серед рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України [1], що охороняються на території Ічнянського НПП найпоширенішими (у попередні роки) були фітоценози формацій *Nuphareta luteae*, *Nymphaeeta albae* та *Nymphaeeta candidae*, а також досить рідкісні гідрофільні угруповання *Aldrovandeta versiculosae* та *Utricularieta minoris*, площа місцезростань яких і до кліматичних катаклізмів була незначною. На разв слід зазначити, що гідрофіти відіграють важливу роль у функціонуванні водних екосистем (утворюють значну кількість біомаси, виділяють кисень, ефективно поглинають мінеральні речовини, створюють умови для розмноження і життєдіяльності багатьох представників орніто- та іхтіофауни).

У водоймах Ічнянського НПП найпоширенішою є формація *Nuphareta luteae*, яка поширена у евтрофних слабопроточних або майже не проточних водоймах з потужними піщаними, мулистопіщаними і мулистими донними відкладами. В останні роки у зв'язку зі зменшенням площі водного дзеркала, подекуди з повним зникненням водної товщі зникають природні оселища даного виду, що у свою чергу унеможлиблює його існування. Аналогічні загрози характерні і для угруповань *Nymphaeeta albae* та *Nymphaeeta candidae*, що утворюють мозаїчні комплекси з глечиками жовтими.

Останніми десятиліттями відмічається суттєве збільшення загального термобалансу як планети в цілому так і у межах України. Це проявляється у стрімкому зростанні температурних показників та зменшенні кількості атмосферних опадів, що відображається на майже критичних змінах гідрологічного режиму значних територій. За результатами спостережень з 2020 по 2024 рр. [4 - 6] встановлено різну кількість та інтенсивність випадання атмосферних опадів. Найбільша їх кількість припадає на теплий (літній) період. Найбільшу добову кількість опадів зафіксовано у 2023 р. – 35,1 мм (07 липня). Впродовж цього ж місяця випала й рекордна їх кількість – 115,8 мм. Сухий період (без опадів) припав на лютий-березень 2020 р. У теплий період у вигляді дощів випадає близько 73 %, а у холодний у вигляді снігу – 27 % річної норми опадів.

Зазвичай режим тепла впливає на гідрологічний режим поверхневих і підземних вод. Багаторічний моніторинг температурних показників свідчить про їх кореляцію з рівнем дзеркала вод. Зокрема, у липні 2021 р. із середньою температурою + 23,8°C, а max – + 33,1°C фіксувалося зниження рівня води у р. Іченька поблизу с. Грабів на 125 см (06.07.2021 р.), що зумовлено сухим попереднім періодом (за сім місяців (січень-липень) випало лише 31,8 мм).

У 2022 р. русло Іченьки пересохло взагалі. У липні 2023 р. рівень води був у межах норми, що було зумовлено випаданням 266,1 мм опадів

впродовж семи місяців поточного року. У 2024 р. із середньою температурою липня $+ 24,3^{\circ}\text{C}$, а max – $+ 37,1^{\circ}\text{C}$ відбулося зниження рівня води лише на 20 см, що зумовлено помірним випаданням опадів впродовж січня-червня (225,9 мм).

Багаторічний моніторинг температурних показників свідчить про їх кореляцію з рівнем дзеркала вод. Встановлено, що у 2022 р. русла річок у межах досліджуваної території пересохли (без води). Влітку та восени для території Ічнянського НПП були характерні тривалі затяжні дощі (випадінням 266,1 мм опадів впродовж семи місяців поточного року), внаслідок чого збільшився рівень води у водних об'єктах. Збільшення температури повітря прискорює процес випаровування, що знаходить відображення у зниженні рівня води у гідрологічних об'єктах парку. У 2024 р. із середньою температурою липня $+ 24,3^{\circ}\text{C}$, а max – $+ 37,1^{\circ}\text{C}$ відбулося суттєве зниження рівня води.

Слід відмітити, що основні рекомендації щодо охорони, збереження та відтворення угруповань гідрофітів зводяться до застосування режиму абсолютної заповідності а біотехнічні та созотехнічні рекомендації до включення місцезростань (оселищ) даних видів до природно-заповідного фонду, пошуку нових місцезростань та моніторингу стану популяцій. Однак рівень видової та ценотичної охорони не впливає на вирішення основної проблеми. На сьогодні відсутні практичні механізми протидії глобальним кліматичним змінам. Дана проблема є загальною для більшості заповідних територій Полісся та, особливо, Лісостепу України, де зберігається аборигенна гідрофільна рослинність.

Реалії сьогодення диктують зовсім інші алгоритми природоохоронної діяльності. На сьогодні нам видається найбільш слушною пропозиція щодо розширення меж нині існуючого Ічнянського НПП з включенням до його складу додаткових елементів гідрологічної мережі вищого порядку, а саме річки Удай з усією мозаїкою екотопів та оселищ. Вже давно розроблені всі необхідні рекомендації та обґрунтування включення нових територій до складу Парку. Але постійні зміни підпорядкування Міністерства, відсутність дієвої правової бази, некомпетентність органів влади на місцях та природоохоронний нігілізм широкого загалу гальмують запропоновані нами ініціативи.

Отже, на основі аналізу кореляції температурних показників та рівня дзеркала вод гідрологічних об'єктів Ічнянського НПП встановлено, що із збільшенням температури повітря у літній період помітне зниження рівня води, а в окремі періоди й пересихання річок та ставків. Особливо яскраво зазначені тенденції проявляються на території досліджуваного заповідного об'єкту, яка за режимом зволоженості тяжіє до областей достатньої водності Лівобережно-Дніпровського регіону. На цьому тлі природні водотоки а, особливо, штучно створені ставки характеризуються значним водним дефіцитом. Зазначені тенденції призводять до зменшення площ аж до

повного зникнення оселищ (біотопів) гідрофітів. Особливо критично дана тенденція проявляється біля Дзюбівського, Мисливського, Химчиного, Садівського та Будянського ставків.

Перелік посилань

1. Зелена книга України / під загальною редакцією члена-кореспондента НАН України Я.П. Дідуха. К.: Альтерпрес, 2009. 448 с.
2. Ічнянський національний природний парк. URL: <http://ichn-park.in.ua/>
3. Кліматичне районування України. URL: <https://geomap.land.kiev.ua/zoning-12.html>
4. Пархоменко О.Г. Кліматичні особливості Ічнянського національного природного парку. The 3rd International scientific and practical conference «Global trends in the development of educational systems» (January 21-24, 2025) Bergen, Norway. International Science Group. 2025. P. 57–60.
5. Пархоменко О.Г., Лисенко Г.М. Зміни кліматичних умов території Ічнянського НПП на Чернігівщині та їх вплив на збереження біорозмаїття. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Природоохоронні території Карпат: виклики та перспективи сталого розвитку» (15-16 травня 2025) м. Косів, Івано-Франківська область. 2025. С. 157-160.
6. Пархоменко О.Г., Лисенко Г.М. Температурний режим як фактор впливу на екосистеми ічнянського національного природного парку. Global Trends in the Development of Information Technology and Science: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. June 25-27, 2025. Stockholm, Sweden. P. 92 - 98.